

Henriëtte (Jetta) Klein (1879-1942)

Op 13 juli 1879 wordt in Valkenswaard Henriette Klein geboren, dochter van Mozes David Klein en Adelheid Zanders. Zij is, voor zover bekend, de enige Joodse, die ooit in Valkenswaard ter wereld kwam. In oktober 1942 eindigt haar leven in het Poolse concentratiekamp Auschwitz, het grootste vernietigingskamp van de nazi's in de Tweede Wereldoorlog. De doodsoorzaak van Henriëtte Klein is niet officieel vastgesteld en datzelfde geldt voor de exacte overlijdensdatum. De nazi's vernietigden namelijk een groot deel van het kamparchieef toen de Russen naderden.

Henriette was één van de 1,3 miljoen Joden, Sinti, Roma en andere minderheidsgroepen, die naar dit kamp werden vervoerd, van wie er 1,1 miljoen vermoord werden. Onder de gedeporteerden bevonden zich zo'n 60.000 Joden uit Nederland, van wie er slechts 900 terugkeerden. De anderen werden gedood en onder hen bevond zich Henriette Klein, geboren in 1879 in Valkenswaard.

Henriette, die doorgaans Jetta werd genoemd, heeft niet lang in Valkenswaard gewoond, ongeveer vijf jaar. In 1884 vertrekt het gezin Klein naar Woensel en daarna naar Stratum. De familie kende maar een korte geschiedenis in het Brabantse. Grootvader David Klein (1796-1862), koopman van beroep, kwam uit het Duitse Erp. Hij trouwde in 1823 in Bergeijk met Erica Benjamin Wiener (1794-1872), dochter van een handelaar in oude kleren, die eind 18-de eeuw in Bergeijk terecht was gekomen. In de Brabantse Kempen woonden in de 18-de en 19-de eeuw maar weinig Joden. Ze hadden geen eigen synagoge, waarschijnlijk hielden ze hun diensten in een woonhuis van één van de leden, maar wel een eigen begraafplaats in Eersel. Het is één van de kleinste Joodse begraafplaatsen in Nederland. ⁱ

Het echtpaar Klein-Wiener bleef bijna zijn hele verdere leven in Bergeijk wonen en kreeg drie kinderen, drie zonen. De oudste, Mozes David Klein (1824-1901), werd in Aarle-Rixtel geboren, maar de andere twee in Bergeijk. Deze oudste zoon, Mozes David, trouwde in 1862 in Susteren met Judig of Judith Hertog (1830-1871) uit het Limburgse Linne en kreeg met haar vier kinderen, van wie er één doodgeboren werd. In 1869 verhuisde het gezin Klein-Hertog vanuit Bergeijk naar Valkenswaard, waarschijnlijk aangetrokken door de betere economische vooruitzichten in dit dorp. Bijna twee jaar later stierf Judig Hartog in Valkenswaard en op 19 juli 1872 hertrouwde Mozes Klein hier met Adelheid Zanders (1837-1899), afkomstig uit het Duitse Bracht. Na een kort verblijf in Roermond en Woensel keerde het gezin terug in Valkenswaard, waar in 1879 Henriette ter wereld kwam.

Over het leven van Henriette en het gezin Klein in Valkenswaard is verder weinig bekend. Zij woonden aan de Kromstraat, in het deel dat tegenwoordig Luikerweg heet, ongeveer op de plaats waar nu huis nummer 12 staat. Vader Klein was slager van beroep, bij het huis was ook een leerlooierij. De oudste kinderen gingen in Valkenswaard naar school. Zijn ongetrouwde broer Samuel David (1832-1891), eveneens slager van beroep, woonde korte tijd ook in Valkenswaard, hij had een slagerij aan de huidige Maastrichterweg, ter hoogte van de huisnummers 7/9.

De vier kinderen van Mozes David Klein zwierven later uit over Nederland. De oudste zoon David Herman Klein (1863-1942) kwam in Rotterdam terecht. De andere zoon, Alexander Samuel (1868-1942), werd veehandelaar in Eindhoven. De oudste dochter Louisa Helena (1865-1936) trouwde in 1895 in Stratum en ging met haar man Herman van Dam (1867-1942) in Dordrecht wonen, waar zij in 1936 stierf. De jongste dochter, Henriette dus, huwde in 1906 in Rotterdam de koopman in manufacturen Jozef de Vries, geboren in 1872 in Harlingen. Tevoren woonde zij bijna twee jaar in bij het gezin van haar broer David Herman en werkte als winkeljuffrouw. Haar ouders waren al overleden toen zij trouwde. Jetta woonde met haar man aanvankelijk in het centrum van Rotterdam,

aan het Steiger 2. Het echtpaar De Vries-Klein kreeg één kind, een dochter Adèle, geboren op 9 januari 1915 in Rotterdam. Eerder beviel ze van een doodgeboren kind.

Wat is nog meer bekend over Henriette en haar man Jozef de Vries? Hij had in de Maasstad een 'magazijn in lingerieën en ondergoed' met de naam 'Insulinde' aan de Hoogstraat 328, (hoek Nieuwe Marktsteeg), toen en nu nog een drukke winkelstraat in het centrum van Rotterdam. Het was een 'speciaal adres in 'Daames-, Heeren - en Kindergoederen, op eigen atelier vervaardigd'.ⁱⁱ

Ongetwijfeld heeft Jetta daar meegeholpen. De zaak liep goed en al in 1913 was er een telefoonaansluiting. Maar in 1930 werd de winkel overgenomen door H.S. (Harry) Bosman, die al een vergelijkbare zaak had aan de Coolsingel.ⁱⁱⁱ De Nieuwe Vlaardingsche Courant van 15 januari 1932 meldt nog dat de 'van ouds bekende zaak Magazijn Insulinde' was aangekocht door de 'Rotterdamsche Kooplieden' en dat er veertien dagen uitverkoop is wegens 'algeheel opheffing'. De crisis van de jaren '30 uit de vorige eeuw zal daarbij wel een rol hebben gespeeld. Maar vanuit zijn woning bleef Jozef de Vries nog steeds handelen in manufacturen. Die woning stond toen aan de Prins Hendrikkade 144A in Rotterdam, waar naar de familie De Vries-Klein in 1920 was verhuisd. Tot in de oorlog is zij daar blijven wonen.

Dochter Adèle werkte als apothekersassistente in het Gemeentelijk Ziekenhuis aan de Coolsingel, maar werd op 15 mei 1940 ontslagen. De reden van het ontslag is niet bekend, maar waarschijnlijk is dat er geen werk meer was voor haar. Het ziekenhuis werd immers zwaar beschadigd op 14 mei 1940 tijdens het bombardement op Rotterdam door de Duitsers waarbij het hele centrum van Rotterdam vernietigd werd. Op 22 augustus 1940 trouwde Adèle met de Rotterdamse koopman Abraham Daniel (Aat) van Daelen.

Rotterdam telde in 1941 nog ongeveer 11.000 joden, die in twee synagogen in het centrum en in een aantal kleinere sjoels in andere wijken hun diensten hielden. Niet bekend is of en in welke mate de familie De Vries-Klein leefde volgens de Joodse wetten en gebruiken. Op de gezinskaart van haar en haar broer David in Rotterdam stond aanvankelijk als godsdienst RC (Roomsche Katholiek) vermeld, wat later veranderd werd in Israëliet.

Al snel na de komst van de Duitse bezetter kregen de Joden in Nederland te maken met voorschriften, die hen het leven moeilijker maakte. In 1941 moesten alle Joden zich tegen betaling laten registreren en veel openbare gelegenheden waren voortaan voor hen verboden. Vanaf april 1942 moesten zij een ster dragen op hun kleding. Maar ondanks alle beperkingen ging het Joodse cultureel leven in Rotterdam in dat jaar nog wel gewoon door. In juli 1942 volgde de eerste oproep om zich voor 'werkverruiming in Duitsland' te melden. In Rotterdam moesten degenen met een oproep zich melden bij de verzamelplaats in Loods 24 op de Entrepotstraat. Voor veel Joden was dat aanleiding onder te duiken, maar voor de meesten was dat om allerlei redenen niet mogelijk. Uiteindelijk is maar één op de zeven Joden ondergedoken.

Nederland telde aan het begin van de oorlog ongeveer 140.000 Joden en die werden vanaf het najaar van 1941 vertegenwoordigd door de Joodse Raad in Amsterdam. In Rotterdam en Den Haag en in alle provincies was een Joodse Obmann (hoofdvertegenwoordiger) aangewezen. Bij het bureau van de Joodse Raad in Rotterdam, speelden zich dezelfde taferelen af als bij de Joodse Raad in Amsterdam. Het was er constant druk door mensen, die wanhopig probeerden een 'Sper' te krijgen, als zij een oproep hadden ontvangen. Toen veel Joden weigerden zich te melden, begonnen in oktober 1942 in Rotterdam de eerste razzia's.

Hoe de gezinnen De Vries-Klein en Van Daelen-De Vries de eerste jaren van de oorlog zijn

doorgekomen is niet bekend.

Hun kostbaarste bezittingen werden in beslag genomen en ondergebracht bij de roofoank Lippmann-Rosenthal & Co in Amsterdam, waar vanaf augustus 1941 Joden hun banktegoeden en contant geld moesten onderbrengen. Joden moesten ook hun kunstcollecties, goud, platina, zilver, sieraden, antiek, evenals alle edelstenen en parels inleveren bij de bank. Het resultaat hiervan was dat geen enkele Jood na 30 juni 1942 over meer dan tweehonderdvijftig gulden kon beschikken. In het Gemeente archief van Amsterdam bevinden zich de dossiers van de families De Vries-Klein en Van Daelen-De Vries waarin een claim is neergelegd voor een vergoeding van waardevolle voorwerpen, ingeleverd bij de roofoank. Maar hoewel er geen directe nazaten meer zijn van beide families, maken privacyregels het voorlopig onmogelijk die dossiers in te zien.

Hoe het Jetta de Vries-Klein tijdens de oorlog verder is vergaan, is onbekend, maar laat zich raden. Vermoedelijk is zij met haar man bij een grote razzia begin oktober opgepakt en naar Westerbork overgebracht. In het Drentse Westerbork was door de Nederlandse regering in 1939 een kamp gebouwd als Centraal Vluchtelingenkamp om Joodse vluchtelingen uit Duitsland op te vangen. Ruim twee jaar na het begin van de Duitse bezetting, op 1 juli 1942, namen de nazi's het kamp over, waarna Westerbork functioneerde als doorgangskamp voor voornamelijk Joden naar concentratiekampen als Auschwitz en Sobibor. Begin oktober raakte de administratie van het kamp overbelast door de komst van duizenden mensen uit Noord-Nederland maar ook uit de grote steden. Daardoor is niet meer vast te stellen wanneer Henriëtte en haar man Jozef in Westerbork arriveerden. Zij hadden als ouderen zonder verdere connecties geen enkele reden om van transport te worden vrijgesteld, voor hen golden geen bijzondere omstandigheden. Vast staat dat ze op 12 oktober 1942 vanuit Westerbork zijn gedeporteerd naar Auschwitz.^{iv}

In de Europese Persoonsdossiers van het Nederlandse Rode Kruis staat over haar vermeld: 'Op 14 of 15.10.42 in of in de onmiddellijke omgeving van Auschwitz aan de gevolgen van vergassing overleden'.^v Ze is dan 63 jaar oud. Haar man, Jozef de Vries sterft op dezelfde dag, ook in Auschwitz, 69 jaar oud. Kennelijk zijn ze na aankomst in Auschwitz direct om het leven gebracht.

Dochter Adèle werd op 22 september 1942 gearresteerd, samen met haar man hoewel die als employé in dienst was van de Joodse Raad en overgebracht naar het Huis van Bewaring in Rotterdam. Van daar gingen ze op 3 oktober naar Westerbork. Via zijn werk probeert Aat van Daelen nog om voorlopig uitstel van transport te krijgen. Maar pas in november volgt daarop actie en dan is het al te laat. Aat en zijn vrouw Adèle staan op de transportlijst van 23 oktober 1942, worden nog van de lijst gehaald maar gaan uiteindelijk op 26 oktober toch op transport naar Auschwitz.^{vi} Direct na aankomst op 29 oktober wordt zij vermoord. Haar man wordt geselecteerd om te werken. Zijn overlijdensdatum is na de oorlog vastgesteld op 28 februari 1943. Maar dankzij de Sterbebücher van Auschwitz, die teruggevonden zijn in een Russisch archief is inmiddels bekend dat Abraham Daniel van Daelen bezweek in Auschwitz op 12 januari 1943, 28 jaar oud.^{vii} Alleen personen die officieel als bewoners van het kamp stonden ingeschreven kregen uiteindelijk een overlijdensakte. Voor diegenen die direct na aankomst zijn omgebracht was een inschrijving niet van toepassing. De broer van Jetta, David Herman Klein stierf in Auschwitz op 15 oktober 1942, 79 jaar oud. Haar andere broer, Alexander Samuel uit Eindhoven, vond de dood in Sobibor op 16 april 1943. Op de Schieweg in Rotterdam, waar de familie Van Daelen-de Vries woonde, ligt een Stolperstein. Stolpersteine (letterlijk: 'struikelstenen') herinneren onder andere aan de Joden die in deze huizen hebben gewoond en die in de Tweede Wereldoorlog zijn omgebracht. Formeel worden die stenen gelegd bij woningen, waar in de oorlog nog Joden woonden. Maar wellicht is het een idee om op de

Luikerweg in Valkenswaard ook een Stolperstein (of ander teken) te laten leggen. Ter nagedachtenis aan Jetta Klein, geboren in Valkenswaard, overleden in Auschwitz. Opdat we niet vergeten.

Auteur: Christ van den Besselaar, april 2022

ⁱ Zie o.a. W.L.P. Coolen, De Joodse begraafplaats in Eersel, Op den Rösheuvel, Veldhoven 2016/'17.

ⁱⁱ RN, 31-07-1917

ⁱⁱⁱ RN, 09-07-1930

^{iv} NA, Archief Nederlandse Rode Kruis, Kamp Westerbork, toegangsnr. 2.19.296, inv. nr. 590

^v NA, Archief Nederlandse Rode Kruis, Europese persoonsdossiers, toegangsnr. 2.19.288. inv. nr. 116820 (dossiernr. 128962)

^{vi} [https://collections.arolsen-](https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/130276516/?p=1&s=abraham%20van%20daelen&doc_id=130276516)

[archives.org/en/archive/130276516/?p=1&s=abraham%20van%20daelen&doc_id=130276516](https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/130276516/?p=1&s=abraham%20van%20daelen&doc_id=130276516)

^{vii} <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/>